

УДК 340.12:342.56

Віталій КОВАЛЬЧУК

Національний університет “Львівська політехніка”,
завідувач кафедри теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти,
доктор юридичних наук, професор
vitalii.b.kovalchuk@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-7523-2098

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДОБРОЧЕСНОСТІ СУДДІВ: ПИТАННЯ ОНОВЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ

<http://doi.org/10.23939/law2025.45.093>

© Ковальчук В., 2025

Стаття присвячена теоретико-правовому дослідженню проблеми доброчесності суддів через аналіз питання оновлення методологічних підходів до нормативного унормування визначеного питання. Мотивовано, що принцип доброчесності виступає аксіологічним атрибутом органів публічної влади та судової системи зокрема. Потреба механізму правового забезпечення доброчесності суддів зумовлена низкою онтологічних обставин, в яких перебуває наша держава: європейським напрямом реформування юридичної практики та законодавства; реформуванням судової системи; подолання недовіри громадськості до органів публічної влади загалом і судочинства зокрема.

Прокритиковано неналежну правову політику, яка склалася в нашій державі щодо відсутності розуміння доброчесності суддів, оскільки лінгвістично це поняття виводять з розуміння чесності, як характеристики, яка має бути притаманна членам суспільства під час реалізації ними правоповажних функцій.

У цій роботі також доводиться, що запропоноване нормотворцем розуміння доброчесності як принцип державної служби не відповідає сучасній репрезентації елементного складу досліджуваного поняття і європейським стандартам формування та функціонування системи права через одновекторність розуміння поняття та брак чітких методик виміру поняття.

Умотивовано, що в праксіологічному розумінні ця категорія набуває розширеного значення, окрім звичного тлумачення чесності, охоплює ще низку елементів: відповідальність, об'єктивність, професіоналізм, неупередженість та добросовісність.

Автор доводить, що доброчесність у вимірі аксіологічності намірів державного механізму не просто професійний стандарт, а онтологічна вимога до судді як суб'єкта, відповідального за підтримання балансу між правовою нормативністю та етичним обов'язком перед суспільством. Загалом досліджуваний елемент виступає концептуальною опорою поєднання “букви” та “духу” закону, формуючи простір, у якому правова реальність відповідає критеріям справедливості, свободи та рівності суб'єктів права.

Обґрунтований сферовий підхід у законодавчій техніці щодо визначення поняття доброчесності, де відбувається тлумачення доброчесності окремих представників органів

публічної влади залежно від особливостей їхніх повноважень. Репрезентовано авторську дефініцію поняття доброчесності суддів.

Ключові слова: доброчесність суддів, принципи права, право на справедливий суд, судова система, органи публічної влади, верховенство права, теоретичне розуміння, протидія корупції, методологічні підходи, правове регулювання.

Постановка проблеми. Принцип доброчесності, законності та верховенства права виступає основою реформування чинного національного механізму функціонування судочинства та діяльності представників судового корпусу. Потреба механізму правового забезпечення доброчесності суддів зумовлена низкою онтологічних обставин, в яких перебуває наша держава: європейським напрямом реформування юридичної практики та законодавства; реформуванням судової системи; подолання недовіри громадськості до органів публічної влади загалом і судочинства зокрема. Право на справедливий суд, що задеклароване ст. 6 Європейської конвенції з прав людини, вимагає безсторонності, незалежності, законності, обґрунтованості судового рішення. Така вимога може реалізуватися через доброчесні, справедливі судові органи.

Загрози військового характеру, економічні труднощі, глобальні виклики створюють додаткові обтяжувальні обставини на правореалізаційну практику та органи судочинства, попри те ефективність правосуддя можлива тільки у разі доброчесності представників судового корпусу. Тому додаткового наукового обґрунтування потребує теоретико-правова та практична сфера застосування цього принципу.

Аналіз дослідження проблеми. Судова система, її формування, реформування, оновлення та принципи функціонування завжди були предметом наукового дослідження фахівців різних галузей права. Останнім часом свій науковий інтерес сконцентровували навколо цього питання Ю. Гоцуляк, І. Жаровська, Н. Бортник, І. Хомишин, І. Личенко, Н. Ортинська, Т. Міхайліна та інші. В контексті етичної поведінки суддів питання порушували такі фахівці у сфері філософії права, як А. Романова, С. Сливка та інші. Однак потребує додаткового аналізу методологічний інструментарій методологіювання проблематики, що досі ще не було предметом аналізу провідних науковців.

Метою статті є теоретико-правове дослідження проблеми доброчесності суддів через аналіз питання оновлення методологічних підходів до нормативного унормування визначеного питання.

Виклад основного матеріалу. Доброчесність сьогодні виступає категорією, що часто використовується в правовому на громадському лексиконі, проте чіткого понятійно-категоріального апарату цього питання не вироблено. На проблему відсутності поняття доброчесності, механізму його застосування, а головне перевірки вказують науковці сучасної української школи права, зокрема доводячи, що “відсутність дослідження цього правового інструментарію, необхідність теоретичного розроблення понятійного апарату, принципів і методів проведення вказаного превентивного заходу фактично паралізує його належне використання та застосування” [1, с. 140].

Лінгвістично це поняття виводять з розуміння чесності, як характеристики, яка повинна бути притаманна членам суспільства під час реалізації ними правоповажних функцій.

Нормативне розуміння доброчесності первинно виводить цю категорію з антикорупційного принципу функціонування представників органів влади. Антикорупційна стратегія на 2014–2017 роки [2] зводила цей принцип до превентивних засобів протидії корупційним загрозам. Наукова спільнота в цьому контексті зазначає, що “невідповідність чиновників стандартам доброчесності називається однією із причин існування корупції у різних сферах суспільного життя в Україні. Зокрема, йдеться про створення доброчесної публічної служби, запобігання корупції у діяльності органів виконавчої влади, запобігання корупції у приватному секторі, удосконалення вітчизняної системи запобігання і протидії корупції загалом” [3, с. 53].

Невідповідність чиновників стандартам доброчесності називається однією із причин існування корупції у різних сферах суспільного життя в Україні. Зокрема, йдеться про створення доброчесної публічної служби, запобігання корупції у діяльності органів виконавчої влади, запобігання корупції у приватному секторі, удосконалення вітчизняної системи запобігання і протидії корупції загалом.

Проте в праксіологічному розумінні ця категорія набуває розширеного значення, окрім звичного тлумачення чесності, містить ще низку елементів: відповідальність, об'єктивність, професіоналізм, неупередженість та добросовісність. Такий перелік не є вичерпним, оскільки в розрізі тлумачення поняття через етичні стандарти додатково охоплює ще й сумління, гідну моральну поведінку, служіння суспільству та національним інтересам тощо. Варто погодитися з позицією К. Чеченко в тому, що “без наявності добрих помислів, чесних намірів, глибоких переконань важливості дотримання законодавства та високих морально-етичних принципів як у повсякденному житті, так і у професійній сфері не можуть бути належним чином реалізовані ні високі професійні освітні навички, ні найдосконаліші фахові вміння” [4, с. 150].

Широко розуміють це поняття представники Ягеллонського університету, зокрема М. Соневіцька вказує, що доброчесність судді розуміється як особиста доброчесність у поєднанні з професійною доброчесністю, а також інституційною доброчесністю, в якій враховуються цінності та цілі професії. Юриспруденція доброчесності не дає чітких вказівок щодо вирішення правових спорів, але наголошує на потребі звертатися до розпоряджень судді, щоб повністю зрозуміти процес винесення судового рішення. На підставі юриспруденції чесноти, цілісність морального суб'єкта, якщо припускається, що забезпечує основу для довіри до професії судді та не допускає поділу соціальних ролей, припускаючи можливість їх узгодження з використанням розсудливості [5].

В національному законодавстві нормативне розуміння доброчесності висвітлене в законодавстві, що регулює проходження державної служби. Ст. 4 ЗУ “Про державну службу” визначає, що під принципом доброчесності тлумачать “спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмова державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень” [6]. На нашу думку, запропоноване нормотворцем розуміння доброчесності не відповідає сучасній репрезентації елементного складу досліджуваного поняття та європейським стандартам формування та функціонування системи права. Визначимо низку дискусійних питань, яку, на нашу думку, містить унормована дефініція:

- по-перше, абсолютна одновекторність розуміння поняття, тож у законодавстві поняття зводиться до відсутності колізії між приватними та публічними інтересами. Модерністське розуміння проблематики не може містити лише таке розуміння без залучення інших, раніше визначених елементів поняття, принаймні таких, як неупередженість, професійність, етична поведінка, відповідальність, чесність;

- по-друге, констатуємо брак методологічної глибини розкриття поняття, оскільки не вміщує морально-етичного розуміння поняття. Саме тут доречно, щоб понятійно-категоріальний апарат відображав етичний та філософський вимір доброчесності, зокрема її зв'язок з верховенством права, справедливістю та громадською довірою;

- по-третє, немає чітких методик виміру поняття, що особливо вагомо, оскільки саме поняття має декларативний характер без чіткого механізму його реалізації та критеріїв виміру.

Тому, узагальнюючи, вважаємо доречним у контексті обґрунтованості законодавчої техніки визначити, що поняття доброчесності потребує додаткового обґрунтування в чинній законодавчій базі, окрім того, потрібно визначитися загалом, який підхід унормування обрати: загальний (ця категорія має універсальне значення й стосується будь-якої діяльності, що передбачає відповідальне виконання професійних чи суспільних функцій, тому визначити її в конституційному акті, що мав би поширення на всі сфери публічних відносин) чи сферовий (тлумачення доброчесності окремих представників органів публічної влади залежно від особливостей їхніх повноважень).

Методологічно ми відстоюємо другу позицію, відповідно до якої поняття доброчесності повинно тлумачитися в комплементарному поєднанні з родом діяльності чи сферою, в якій функ-

ціонує орган публічної влади чи особа, оскільки праксіологія поняття може мати в окремих сферах своєї особливості. Для представників органів судової влади доброчесність набуває особливих характеристик, що зумовлено їх професією та функціями, які вони виконують в державному житті. Також треба зважати й на громадське очікування від представників судівського корпусу, оскільки здійснення правосуддя є діяльністю, що має первинний вплив на довіру до влади. На нашу думку, доброчесність суддів полягає первинно в їхньому ефективному виконанні ввірених їм функцій – здійснення правосуддя, що, відповідно до чинного законодавства, тлумачиться як забезпечення кожній особі права на справедливий суд (ст. 2 ЗУ “Про судоустрій та статус суддів”).

Схожої позиції дотримується І. Жаровська та О. Руданецька, які вказують, що доброчесність “проявляється у високій професійно-моральній відповідності суддівського корпусу вимогам до високої посади судді. Вимоги є ширшими ніж до доброчесності інших службовців, припустімо, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування через те, що судді наділені унікальними повноваженнями – захищати та поновлювати права та свободи, законні інтереси від імені держави” [7, с. 864].

У концепції виокремленого розуміння доброчесності через сферу діяльності представників влади досліджувана категорія постає не як похідний або факультативний елемент суддівської діяльності, а як її сутнісний атрибут, що передує будь-яким іншим характеристикам професійної компетентності. Вона є першоосновою, яка визначає легітимність судової влади, оскільки саме на її основі суспільство сприймає рішення суддів не лише як формально правомірні, а й як справедливі, морально виправдані та етично бездоганні.

Принцип доброчесності представників суддівського корпусу є онтологічною основою верховенства права, тому що саме через сукупну реалізацію елементів доброчесної поведінки репрезентується правова політика гуманізму та конституціоналізму. Суддя, наділений високим моральним і професійним імперативом, постає не лише як арбітр у правових спорах, а як носій справедливості, що утверджує юридичну істину через призму чесності, об’єктивності та неупередженості. Верховенство права потребує як формальної відповідності закону, так й аксіологічного наповнення правозастосування, у якому доброчесність є втіленням природного права та гарантією суспільної легітимності судової влади.

У своїй сутності верховенство права неможливе без морального виміру правосуддя, де доброчесність виступає філософським підґрунтям, що унеможливорює свавілля та правовий нігілізм. Доброчесність у вимірі аксіологічності намірів державного механізму – не просто професійний стандарт, а онтологічна вимога до судді як суб’єкта, відповідального за підтримання балансу між правовою нормативністю та етичним обов’язком перед суспільством. Загалом досліджуваний елемент виступає концептуальною опорою поєднання “букви” та “духу” закону, формуючи простір, у якому правова реальність відповідає критеріям справедливості, свободи та рівності суб’єктів права.

Запропонуємо авторське розуміння досліджуваної категорії, враховуючи репрезентовану систему методологіювання.

Доброчесність суддів – це комплексна правова й етична категорія, що передбачає неупереджене, чесне, відповідальне та компетентне здійснення правосуддя, засноване на пріоритеті верховенства права, справедливості та громадської довіри, що виключає конфлікт інтересів, зловживання владою та будь-який вплив на право на справедливий суд.

Висновки. Умотивовано потребу оновлення правового унормування поняття доброчесності за допомогою окремого дефініціювання репрезентації цього принципу в окремих сферах державної діяльності. Акцентовано на потребі переосмислення розуміння доброчесності як принципу права та широкого його лінгвістичного відображення з врахуванням комплексу елементів доброчесної поведінки (фінансових, професійних, особистих, етичних тощо).

Запропоновано авторське розуміння поняття доброчесності суддів, яке унормовується автором як комплексну правову й етичну категорію, що передбачає неупереджене, чесне, відповідальне та компетентне здійснення правосуддя, засноване на пріоритеті верховенства права, справедливості та громадської довіри, що виключає конфлікт інтересів, зловживання владою та будь-який вплив на право на справедливий суд.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рибак О. О. Перевірка на доброчесність як дієвий інструмент запобігання корупції. Досвід Румунії та Молдови. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Вип. 1. С. 140–145.
2. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки: закон України від 14.10.2014 № 1699-VII. База даних “Законодавство України” / ВР України. 2014, № 46, ст. 2047.
3. Перетятко Г. В. Доброчесність як один із критеріїв допуску до суддівської діяльності (за матеріалами конкурсу на посаду судді Верховного Суду). *Соціологія права*. 2018. № 1–2. С. 50–62.
4. Чеченко К. О. Принцип доброчесності державної служби: етимологія та генеза морально-етичної норми. *Київський часопис права*. 2022. Вип. 1. С. 143–151. DOI:10.32782/klj/2022.1.22
5. Soniewicka M. Integralność Sędziego Z Perspektywy Jurysprudencji Cnót. *Krytyka Prawa*. Niezależne Studia Nad Prawem, 2021. Vol. 13, No. 3. P. 81–98. DOI:10.7206/kp.2080-1084.473
6. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. База даних “Законодавство України” / ВР України. 2016, № 4, ст. 43.
7. Жаровська І. М., Руданецька О. С. Державно-репрезентаційна та корпоративно-правова природа доброчесності суддів: дискусія про європейські стандарти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 862–866.

REFERENCES

1. Rybak, O. O. (2019). *Perevirka na dobrochesnist yak diievyi instrument zapobihannia koruptsii*. Dosvid Rumunii ta Moldovy. Aktualni problemy vitchyznianoj yurysprudentsii. Vyp. 1. P. 140–145. [In Ukrainian].
2. *Pro zasady derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky v Ukraini (Antykoruptsiina stratehiia) na 2014–2017 roky*: zakon Ukrainy vid 14.10.2014 No. 1699-VII. Baza danyh “Zakonodavstvo Ukrainy” / VR Ukrainy. 2014. No. 46. St. 20–47. [In Ukrainian].
3. Peretiatko, H. V. (2018). *Dobrochesnist yak odyin iz kryteriiv dopusku do suddivskoi diialnosti (za materialamy konkursu na posadu suddi Verkhovnoho Sudu)*. Sotsiologhiia prava. No. 1–2. P. 50–62. [In Ukrainian].
4. Chechenko, K. O. (2022). *Pryntsyp dobrochesnosti derzhavnoi sluzhby: etymolohiia ta heneza moralno-etychnoi normy*. Kyivskiy chasopys prava. Vyp. 1. P. 143–151. DOI:10.32782/klj/2022.1.22 [In Ukrainian].
5. Soniewicka, M. (2021). *Integralność Sędziego Z Perspektywy Jurysprudencji Cnót*. Krytyka Prawa. Niezależne Studia Nad Prawem, Vol. 13, No. 3. P. 81–98. DOI:10.7206/kp.2080-1084.473 [In English].
6. *Pro derzhavnu sluzhbu* (2016). Zakon Ukrainy vid 10.12.2015 No. 889-VIII. Baza danyh “Zakonodavstvo Ukrainy” / VR Ukrainy. No. 4, 43 p. [In Ukrainian].
7. Zharovska, I. M., Rudanetska, O. S. (2024). *Derzhavno-reprezentatsiina ta korporatyvno-pravova pryroda dobrochesnosti suddiv: dyskusiiia pro yevropeiski standarty*. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo. No. 6. P. 862–866. [In Ukrainian].

Дата надходження статті: 13.01.2025 р.

Vitaliy KOVALCHUK

Lviv Polytechnic National University,
Educational and Research Institute of Law,
Psychology and Innovative Education,
Head of the Theory of Law
and Constitutionalism Department,
Dr. habil. (Law), Professor
vitalii.b.kovalchuk@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-7523-2098

**THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS OF JUDICIAL INTEGRITY:
QUESTIONS OF UPDATED METHODOLOGICAL APPROACHES**

The presented article is devoted to the theoretical and legal study of the problem of the integrity of judges through the analysis of the issue of updating methodological approaches to the normative regulation of a certain issue. It is motivated that the principle of integrity is an axiological attribute of public authorities and the judicial system in particular. The need for a mechanism for legal assurance of the integrity of judges is due to a number of ontological circumstances in which our state finds itself: the European direction of reforming legal practice and legislation; reforming the judicial system; overcoming public distrust of public authorities in general and the judiciary in particular.

The inappropriate legal policy that has developed in our state regarding the lack of understanding of the integrity of judges is criticized, since linguistically this concept is derived from the understanding of honesty as a characteristic that should be inherent in members of society when they perform their lawful functions.

This work also proves that the proposed understanding of integrity as a principle of civil service by the norm-maker does not correspond to the modern representation of the elemental composition of the studied concept and to European standards of the formation and functioning of the legal system due to the single-vector understanding of the concept and the absence of a clear methodology for measuring the concept.

It is motivated that in the praxeological sense this category acquires an expanded meaning, in addition to the usual interpretation of honesty, it includes a number of elements: responsibility, objectivity, professionalism, impartiality and good faith.

The author proves that integrity in the measurement of the axiological nature of the intentions of the state mechanism is not just a professional standard, but an ontological requirement for a judge as a subject responsible for maintaining a balance between legal normativity and ethical duty to society. In general, the studied element acts as a conceptual support for the combination of the “letter” and “spirit” of the law, forming a space in which legal reality meets the criteria of justice, freedom and equality of subjects of law.

A substantiated sectoral approach in legislative techniques to the definition of the concept of integrity, where the integrity of individual representatives of public authorities is interpreted depending on the specifics of their powers. The author's definition of the concept of integrity of judges is presented.

Keywords: integrity of judges, principles of law, right to a fair trial, judicial system, public authorities, rule of law, theoretical understanding, combating corruption, methodological approaches, legal regulation.